

Фасл кўшди. Хар бир фаслда нимаики лойик бўлса, шуни ёзди. Бу фикрлар Багдод йўлида пайдо бўлган эди. Аммо ботинийлар хуруж килдилар ва одамларга кўп зиён етказдилар. Уша вацтларда банда шуни ошкор ёзолмадим. Энди адолат ва ислом олам худованди - подшохи халадаллоху мулкаху даврида кучайиб кетиб, хар куни зиёда бўлиб, тараккий топаётганидан умид киламизки, Тангри таоло шу давлат устунларини киёмат кунларигача мухаллад ва муаббад тутуди.

БИРИНЧИ ФАСЛ

ЗАМОНА ОДАМЛАРИНИНГ АХВОЛЛАРИ ВА СУЛТОНИ ОДИЛ, ШАХАНШОХИ АЪЗАМ ХАЛАДАЛЛОХУ МУЛКАХУНИНГ МАДҲИ ХАКИДА

Аллох субхонаху ва таоло хар аср ва давру замонда халк ичидан бир кишини подшоҳликка кўтариб, унга хунарлар ва ёкимли сийрату фазилатлар беради, дунё тинчлиги ва бандалар оромини кўлига бериб, фасоду ошуб эшигини у оркали ёпади, унинг имзо ва хашаматини халойик калби ва кўзларида таркатади, токи одамлар унинг адолати соясида панох топиб, тинч кун кўриб, омонликда унинг давлати абадий бўлишини тилайдилар. Ва агарда, Худо кўрсатмасин, бандалардан бирор-бир исён зохир бўлса, шариат ишларига хавф ё бирор зарар тоату Хакк фармонларига тегса, уларга шу подшоҳдан жазо етади, килган ишларига ажр берилади. Худо бизга шундай кунларни кўрсатмасин, шундай хокимлардан узокрок бўлайлик. Бўлмаса исён шумлигидан, одамларга хашму хазлон (сарсонлик) етиб, одил подшоҳни хам бошларидан олиб ташлайди. Хар хил балою кўзголон кўтарилиб, нохак кон тўкилади ва кимки кучли бўлса, истаган ишини килади. Шунда гунохкорлар шу фитна ва кон тўкишларда халок бўладилар ва олам улардан тозаланади, аммо уларнинг касофатларидан беғунох кишилар хам нобуд бўладилар. Бунга шундай мисол келтирса бўлади, агарда камишзорга ўт тушса, курук нарсалар хаммаси ёниб кетади ва хўл нарсалар хам олов таъсиридан ёниб йўк бўлади Аллох одамлардан бир кишига кудратини кўрсатиб, давлат ва икбол беради, Хакк таолодан билим ва акл топиб, шу билим билан кўл остидагилардан хар бирини ўзига тенг билади, хар бирига мартабасига мос кадр килиб, мансаб беради, хизматкорларини халк ўртасидан ажратиб олади, хар бирига бир мартаба ва манзала беради, дин ва дунё заруратию мухимоти билан уларни таъминлайди, раиятни

мухофазат килади, токи унинг адли соясида халойик рохат ила яшаб кун кўрсин. Агарда хизматкор ва ё махрамлардан бирортаси нохойик иш тутсаю, яхшиликдан тушуниб олса, ишга кайта кўйиш керак, агарда хушёр бўлмаса-ю (йўлидан кайтмаса), вафо килмаса, уни бошка бир лойик кишига алмаштириш лозим. Раиятдан бирортаси неъмат хакини, омонлик ва тинчлик кадрили билмаса, хиёнат этишни андиша килиб соткинлик килса, номардлик кўрсатса, хаддидан ошиб кетса, гуноҳини бўйнига кўйиб, яраша жазо бериб, ишдан олиб, улардан воз кечиш керак Давлатни идора килиш талабларидан яна бири бу четдан кориз казиб сув келтириш, кишлогу далалар ободонлиги учун катта ариklar казиш, калъалар куриш, шахарлар бино этиш, зебо бинолару кенг кўчалар, работлар курдиришдир. Толиби илмлар учун мадрасалар очиш хам зарур, чунки бунда шохнинг номи абадий колади ва унинг савобидан мулкида сулху тинчлик хосил бўлади. Аллох кудратидан шу кунлар ўтган тарихда колади ва олдинги маликлар хаётларини безатади, халойикка ҳеч кимга хали насиб килмаган бирор-бир саодатни ҳадя килади Худованди олам ва шаханшохи муаззамнинг ота-боболарига подшоҳлик ва пешволикни раво кўриб, хонадонини, хамма вакилларини Афросиёбдан бошлаб юксалтириб, буюк тутган. Олам маликларидан узок бўлган кароматлар ва буюкликлар билан уни безатган. Масалан, унга чиройли хусн, ёкимли феъл-атвор, жасорат, мардлик, акл берди, от миниш ва хар хил аслахалардан фойдаланиш, хар хил хунарни билиш, Аллох азза ва жалла яратган бандаларига раҳму шафкат этиш, ваъдага вафо килиш, динга тўғри эътикод кўйиш, Аллох таолога яхши имон келтириб, унга кўнгил кўйиш, намоз ўкиб, рўза тутиш, дин уламолари, зоҳиду порсоларни хурмат килиб, кетма-кет дарвишу гадоларга садака бериш, хизматкорлар ва кўл остидагиларга яхшилик килиш, халк билан хурсанд яшаш, раиятга ситам килувчилар ситамини ман этиш фазилатларини ато килди. Шунинг учун Аллох таоло лойик мартабаси ва яхши эътикодига яраша унга давлату мулк берди, жахонни унга тобе килди, сиёсатини хаммага етказди, оламдагилар унга хирож берадилар ва шунинг учун унинг газабидан озоддирлар. Агарда баъзи халифалар даврида мулклари бирор ривож ва тараккий топган бўлса хам, ҳеч қачон кўнгиллари ором топмаган. Хозирги муборақ замонда, худога шукрки, дилида ёмон фикри бор ва итоатдан бош тортаётган бирон-бир киши йўк. Аллох таоло шу давлатни киёматгача эҳтиёт килсин, давлат камолотига ёмон кўз тегмасин, чунки халойик шу подшоҳ адлу сиёсати соясида кун кечириб, дуойи хайр килмокда. Демак, давлат ахволи шундай экан, давлату дониш ва эзгу расму одат ёруғ шамъга ўхшайди. Ва одамлар шу ёрукликда йўлларини топиб, коронгиликдан чикадилар. Унга бирор мушовир (маслахатчи) ва йўлбошчи керакмас. Худованд подшоҳ бандаларини синамокчи ва ахвол андозаси ила акл ва билимларини билмокчи бўлиб, менга буюрдикки, подшоҳларга керак бўлган некусийрат фазилатлар ва зарарли бўлган нарсалар, хозирда бажарилиши шарт бўлмаган коидалар, маъкул ва номаъкул ишлар хакида бир китоб ёз, мен хам кўрганларим, билганларим, эшитганларим ва ўкиганларимдан эслаб туриб ушбу китобни ёздим Шох олий фармонларига биноан шу бир неча фасл ихтисор кўли ила ёзилди ва хар фаслига лойик нарсалар киритилиб, якин равшан ва осонфахм иборалар билан битилиб, мушкул ва кийин бўлган маънолардан парҳез килинди, токи ўқувчига тушуниши савоб (осон) бўлсин ва Аллох таоло тавфики ила охирига етсин.

ИККИНЧИ ФАСЛ

ПОДШОХЛАР ТОМОНИДАН АЛЛОХ ТАОЛО НЕЪМАТЛАРИ КАДРИНИ БИЛИШ ХАКИДА

Билишлари уларнинг халкка киладиган хайру эхсон ва адолатларидан маълум бўлади. Агарда халк дуолари эзгулик билан кўшилса, мулк мустахкам бўлиб, кун сайин кучга тўлади, шу мулк ўз давлат ва тинчлигидан бахраманд бўлади, бу оламда яхши ном ва у дунёда раҳм-шафкат насиб килади Дин улуглари айтганларки, «Ал мулку ябка маъал-куффри ва ло ябка маъаз-зулми». Маъноси шуки, «Мулк куфр ила мавжуд «бўлиши мумкин, зулм билан эса барбодликка махкумдир.

Хикоят

Ахборда шундай келтирилганки, Юсуф алайхиссалом оламдан ўтибди, уни Иброхим салавотуллоху алайх олдида, яъни бобо ва аждодлари яқинида дафн қилмокчи бўлибдилар. :Жаброил алайхиссалом келиб айтибди Шу ерда тўхтанглар, бу жой унинг жойи эмас, бир мулкнинг» «жавобини киёматда бериши керак.

Юсуф пайгамбарнинг ахволи шундай бўлса, кўрингки, бошқаларнинг ахволи нима бўлади?

Пайгамбар саллаллохи алайхи васаллам хабарида бордирки, киёмат кунида кимки бирор халкка бошлик бўлиб, фармон берувчи бўлса, кўлларини боглаб олиб келар эканлар. Одил бўлган бўлса, кўллари адлу инсофидан очилиб, жаннатга олиб борар эканлар. Агарда золим бўлган бўлса, шу боғланган кўллари билан дўзахга ташлар эканлар. Яна хадисларда айтилишича, киёмат куни фармон берувчи киши ўз кўли остида бўлган одамлар жавобини беради ва кўйлар жавобини берган чўпонга ўхшайди.

Хикоят

Шундай маънода Абдуллох ибн Умар ал-Хаттоб ўз отасига айтган экан:

Эй ота, оламдан ўтсанг, сени тезрок иккинчи ё учинчи-кечада тушимда кўришни истайман.

Орада ўн икки йил ўтиб ҳам уни тушида кўрмабди. Ун икки йилдан кейин тушига отаси кирибди. Тушида ўгли ундан сўрабди.

Ота, сен менга уч кечадан кейин тушингга кирман, деган -эдинг-ку?

Отаси жавоб берибди:

Нахарвонда бир кўприк бузилган экан ва хизматчилар уни тузатмаган эканлар. Кўйлар шу кўприкдан ўтаётган вақтда бир кўйнинг оёғи тешикка тушиб синибди. Хозиргача шунинг жавобини бердим.

Хакикатан, подшохи олам биладики, шу буюк кун - киёматда унинг кўл остида бўлган халойик жавобини ундан сўрайдилар. Агарда бошка кишига хавола этилса, кабул қилмайдилар. Шундай экан, бу мулк мухимотини ҳеч кимга топшириш ва халойик ишларидан гофил қолиш ҳам керак эмас. Шох кўлидан келганича яширинча ва ошкора тарзда халк ахволидан хабардор бўлиши шарт. Бедодликка йўл бермай, золимлар зулмидан аҳолини қутқариши керак. Шу ишларининг баракаси унинг давлатига тегиб, халк уни дуо килади, киёматгача унинг номига дуойи хайр юборадилар. Унинг номайи аъмолида эса буюк савоблар ёзилган бўлади.

УЧИНЧИ ФАСЛ

ПОДШОХНИНГ МАЗЛУМЛАРНИ КАБУЛ КИЛИШИ, ОДИЛ ВА ЯХШИ ХУЛКЛИ БЎЛИШИ ХАКИДА

Подшоҳ ҳафтада икки кун зулм кўрганларни қабул қилиб, золимларнинг додини бериб, жазолаб ва раият сўзларини бевосита эшитиб бориши керак. Мухим бўлган аризаларни қабул қилиб, ҳар бирига жавоб бериши лозим. Агарда, «подшоҳ додхоҳларни олдига чақириб, ҳафтада икки мартаба уларнинг сўзларини эшитади ва золимларнинг жазосини беради», деган хабар мамлакатга тарқалса, унда золимлар қилмишларининг оқибатини ўйлаб, кўриб бедодлик қилмайдилар.

Хикоят

Олдин ўтган кишиларнинг китобларидан шуни ўқиб билдимки, Ажам шохлари бир дўкон ясаб, уни отга юклаб сахрога олиб борарканлар, токи ўша жойда йигилган мазлумларни кўриб, ҳар бирининг арзини эшитиб олиш мумкин Аллоҳ таоло неъматлари қадрини подшоҳларнинг бўлсин. Бунинг сабаби шу эдики, агарда подшоҳ бирор жойда ўтириб қолса, у ерда дахлиз, долон, эшик ва парда пайдо бўлади. Гаразли кишилар ва ситамгарлар шундан фойдаланиб, зулм чекаётганларни подшоҳ олдига қўймайдилар.

Хикоят

Эшитдимки, шохлардан бирининг қулоғи оғир экан. У, «тилмочлик қиладиганлар мазлумлар сўзини менга тўғри етказмайди ва уларнинг холини билмай, ишларига мувофиқ қелмайдиган бирон буйруқ бериб қўйишим мумкин», деб ўйлаб қолади. Ана шунда у зулм кўрган кишилар қизил кийим кийсин, бошқа ҳеч қим бундай рангдаги кийим қиймасин, токи мен уни таниб олай, деб буйруқ берибди. Бу шох бир филга ўтириб, сахрода юрганида тўхтаб, қизил кийганларни олдига чақиртириб оларкан. Улар ҳам баланд овозда ўз ахволларини айтиб берарканлар ва подшоҳ уларга жавоб қайтараркан. Ўша замонда бундай эҳтиёткорлик шох учун бирор-бир нарса қоронғи қолмаслиги учун қилинаркан.

Хикоят

Сомонийлар ўртасида энг одил амир Исмоил ибн Аҳмад деган киши бўлган. Унинг яхши фазилатлари қўп экан. Аллоҳ таолога қаттиқ эътиқодда бўлган бу дарвештабиат кишининг ҳаёти тўғрисида қўп нарса ёзилган. Исмоил Бухорода турарди ва Хуросону Ирок, Мовароуннаҳр унинг отаси қўлида эди. Яъқуб Лайс Сийистонда унга қарши бош қўтаради ва у Сийистонни Хуросонга қўшиб, Хуросонни ҳам ўзига тобе қилади Ирокни ҳам олади. Доийлар уни алдаб, исмоилия мазҳабига қиритадилар ва у халифага қасд қилиб, қарши чиқади. Хуросон ва Ирок лашқарини йигиб, Бағдодга юриш бошлаб, халифани ҳалок қилгач, аббосийларни йўқ этиш учун ҳаракатга қиришади. Халифа Яъқубнинг Бағдодни олишга майл қилганини эшитади. Элчи юбортириб айттиради: Бағдодда сенинг қиладиган ишинг йўқ. Хокимиятни қўлингдан ушлаб туриб, халиям Қўхистон, Ироку Хуросонни талаб қиляпсан. Бирор-бир ихтилоф ва даъвогарлик

бўлмаслиги учун .бу йўлингдан кайт У бу гапларга бўйсунмай дебди.

Менинг орзуим албатта саройингга бориб, хизмат расм- -русумини жойига кўйиб, ахдимни тоза килиб келиш, шуни килмасам, кайтмайман.

Халифа кўп элчилар юбортириб, шу жавобни олаверди. Шу сабабли ундан шубхалана бошлади. Катталарни чакириб айтди:

Менинг сезишимча, Яъкуб ибн Лайс итоат этишдан бош тортаяпти ва хиёнат билан бу томонга келаяпти. Биз унга саройга келгин, деб фармон бермаганмиз. Мен унга кайтиб кетишни буюрсам ҳам ўз билганидан колмаяпти. Хар холда дилида кандайдир хиёнат яширинган. Уйлашимча, у ботинийлар кўл остига ўтган. Бу ерга келмагунича буни билдира олмаяпти. Эхтиёт бўлиш керак, гофил қолишимиз мумкин эмас. Бу ишнинг чораси кандай экан?

Шундай хулосага келадилар: Халифа шахардан сахрога чикиб, нузул этсин ва Багдоднинг каттаю кичиклари билан кўшинлар жойини тайёрласин. Агарда Яъкуб Лайс келиб колса, халифанинг сахрода кўшин билан турганини кўриб, фикридан кайтиши мумкин ва унинг хиёнати амир ал-мумининга маълум бўлади. Одамлар лашкарохда бир-бирлари билан борди-келди киладилар. Агарда кўзголон кўтарилса, Хуросону Ирок бошликлари хохишлари ва розиликлари билан бўлади. Агарда исён кўтарилса, шу хиёнатларини маълум киладилар. Биз унинг кўшинига карши чикамиз ва агар унга бас келолмасак, жанг килмасак, хамма томонга йўл очик бўлади ва асирликка тушмай, бошка бирор-бир жойга борамиз.

Бу сўзлар ва бу илож амир ал-мумининга маъкул тушади. Шундай хам киладилар. Бу, амир ал-муминин Ал-Мўътамад алаллох эди. Яъкуб Лайс етиб келиб, халифа лашкароғи каршисига тушади. Икки лашкар аралашиб кетади. Эртаси куни исён кўтариб, халифа олдига одам юбортириб айттиради: Багдодни топшир ва кайси томонга хохласанг, кет Халифа икки ой муддат сўрайди. Лекин у вақт бермайди. Коронги тушади. Халифа унинг кўшини амирларига одамларини махфий юбортириб, у (Яъкуб) очик исён кўтариб, шиалар тарафига ўтмокчи, бизнинг хонадонимизни йўкотиш учун келиб, ўрнимизга душманмизни кўймокчи деб маълумот беради. Сизлар хам унинг томонидамисизлар ёки йўкми? Бир гуруҳ айтадики, биз бу жоҳу хашаматни унинг давлатидан топганмиз. У нима килса, биз хам шунга шерикмиз. Аммо кўплари айтадиларки, амир ал-муминин айтаётган бу холатдан беҳабармиз ва биз у амир ал-мумининга каршилиқ килмайди деб ўйлапмиз. Агарда у шундай каршилиқ кўрсатмокчи бўлса, биз розилиқ бермаймиз. Мулоқот килиш куни сен билан бўламиз, .жангда сенинг томонингга ўтамиз ва сенга ёрдам берамиз Булар Хуросон амирлари эди.

Халифа (Мўътамад) Яъкуб лашкари бошлиқларидан шундай жавобни эшитиб, шод бўлади. Эртаси куни довурак бўлиб, Яъкуб Лайсга хабар юборади: энди хиёнат ва неъмат кофирлигини ошкор килдинг, каршилиқка эришдинг. Уртамизда энди килич бор ва менинг лашкарим кам ва сеники кўп бўлса хам, парвойим йўк. Хакк таоло хакка галаба беради, хакикат .эса мен биландир ва сен билан бўлган кўшин меникидир У кўшинга курулланишни буюради. Жанговор ногоралар чалиниб, кўшин сахрода сафланади. Яъкуб Лайс хам халифанинг бу мазмундаги хабарини эшитиб: «Уз муродимга етдим», - дейди. У хам буюради, ногора чалиб, кўшинни олиб, катта дабдаба билан сахрога чикиб, сафланадилар. Лашкар калбида бир тарафда халифа, бир тарафда Яъкуб турарди. Халифа овози баланд бир кишини :сафдан чикариб, шундай дейишни буюради маъшар ал-муслимин! Билиб кўйингларки, Яъкуб осий , Е -бўлган. У аббосийларни йўк килиб, ўрнига улар душманларини Жамиддиядан олиб келиб, халифа килиб кўйиб, бидъатни

ошкор килиш учун келган. Кимки Аллох расули бўлган халифага каршилиқ килса, Аллох расулига хилоф иш килгандек бўлади. Кимки расулга итоатдан бош тортса, Худои таоло итоатидан чиккандек бўлади ва мусулмонлик доирасидан чиқади. Худои таоло ўзи нозил килган китобида айтадики, «Атиъуллоха ва атиъуррасула ва увлил амри минкум», яъни «Аллохга, расулига «ва сизларга амрлари бўлган кишиларга итоат килинглари. Сизлардан ким жаннатни дўзахдан афзал деб билса, хақиқатни тан олса, ботилдан қайтса, бизнинг душманамиз билан эмас, биз билан бўлади.

Яъкуб лашкари бу нидони эшитади ва Хуросон амирлари халифа томонига ўтиб, шундай дейдилар:

Биз хукму фармон ва итоат билан сенинг хизматингга келиш фикрини килдик. Энди исён маълум бўлганидан кейин биз сен биланмиз ва танамизда жонимиз борича сен учун жанг киламиз.

Халифа кучли бўлиб, хамлага ўтиш учун буйруқ беради. Биринчи хужум билан Яъкуб Лайсни мағлуб этадилар ва у қочиб Хузистон томонга кетади. Хазинаю давлатини талон-торож киладилар. Бутун кўшин Яъкубдан товонгар бўлди У Хузистонга етиб келиб, хар томонга одам юбортириб, тарафдорларини чакиртира бошлайди. Хуросону Ирок хазиналаридан дирхаму динор олиб келишга одамларини юборади. Халифа унинг Хузистондан жой олганини эшитиб, тезлик билан элчи ва хат юбортириб айтади: Бизга сенинг соддалигинг аён бўлди. Душман сўзларига» кириб мағрур бўлибсан, ишнинг оқибатини кўрдингми? Кара, Эзид, таоло ўзи сенга қандайлигини кўрсатди сенинг ва лашкаринг харакатини зое килди, бизнинг хонадонимизни саклади. Бу сенинг хатоинг эди. Энди биламанки, хушёр бўлиб, килган ишингдан пушаймон ебсан. Хуросону Ирок амирлигига сандан лойикрок киши йўк ва биз хам унга даъво килмасмиз. Сенга лутфимиз зиёда ва биз ёкимли ишларингни назарда тутиб гунохингни кечдик. Дахшатли ишларни килмагансан, деб хисоблаймиз. Сен хам ўтганга салавот деб тезлик билан Хуросон ва Ирокка бор ва вилоят ишлари билан машгул бўл Халифа номасини ўқиб, Яъкубнинг кўнгли юшмайди, у килган амалидан пушаймон бўлмади. Олдига бир товоқда кўкат, пиёз ва балик олиб келишларини буюрди. Расулни хам хузурига чакиртириб келтирибди. У элчига караб дебди Бориб халифага айт, мен бир мисгар (саффор) кишиман ва -отамдан шу касбни ўрганганман. Менинг овқатим бугдой нонию балик, пиёзу кўкатдир ва бу подшоҳлигу хазиналарни айёрлик билан олганман ва мардлик билан кўлга киритганман. Булар отамдан мерос колмаган ва буни сен хам менга бермагансан. То сенинг бошингни хадя учун олмагунимча, авлодингни сўйиб ташламагунимча тинч туролмайман. Шу айтганларимни амалга ошираман ёки қайта бугдой нонию, балигу пиёз ва кўкат атрофига ўтираман.

У халифа элчисини кузатиб кўяди. Халифа яна қанча элчи ва хат юбормасин, у яна шу айтган сўзларидан қайтмайди. Кўшинини ташлаб, Бағдод тарафга йўл олади. Уч манзил йўл босиб ўтганларида у куланж касалига мубтало бўлиб, ахволи ночорлашади. Бу дарддан кутула олмаслигини сезади, унинг акаси Амру Лайс орқага, Хуросонга қайтиб келиб, подшоҳлик килади. Халифага итоатда бўлади. Лашкар ва раият Яъкубдан кўра Амруни яхши кўрарди. Амру ато ва саховатда жуда хам машхур, сиёсатда хушёр ва муруватли эди. Химмати шу даражада эдики, унинг ошхонасида қунига тўрт юз туя сўярдилар.

Бошка нарсаларини хам шундан киёс килса бўларди. Аммо халифа гарчи Амру бундай эътиқодда бўлмаса хам, акаси йўлига кирар, деб ўйларди. У кетма-кет Бухорога амир Исмоил ибн Ахмад олдига одам юбориб айтдирадиди: «Амруга қарши юриш кил, мулкини

кўлидан тортиб ол, сенинг Хуросону Ирок амирлигида хаккинг бор, чунки кўп йиллар давомида бу мулк оталаринг кўлида эди. Булар хокимиятни зўравонлик килиб олганлар. Хакикий хоким ўзингсан, иккинчидан, сенинг фазилатларинг яхши, учинчидан, менинг розилигим сен томонда. Мен шу нарсага ишонаманки, Худойи таоло сенга галаба, зафар «ато килади, кўшиннинг камлигига карама Халифа сўзлари амир Исмоил ибн Ахмадга таъсир этади ва у Амру Лайсга карши боришга қарор килади. Жайхундан ўтаркан, ҳамма лашкарини йигиб, санаб кўрса, ўн минг кишидан иборат экан. Кўп аскарларининг ёғочдан жабдуклари бор эди, хар ўн кишидан бири калконга, хар йигирма кишидан бири совутга, хар эллик кишидан бири найзага эга эди. Бир киши улов-отсизликдан совутига фитрок (чилбур, аркон) бойлаган эди. Шундай лашкар билан Жайхундан ўтиб, Марвга келади Амру Лайсга хабар беришадик, Исмоил ибн Ахмад Жайхундан ўтиб, Марв шахрига келди. Марв шахри хокими эса кочиб кетиб, мулкани талаб кияпти. Уша пайтда Амру Лайс етмиш минг қуролланган лашкар билан Нишопурда эди, у лашкари билан Балхга қараб юради. Бир-бирларига карши келаверадилар. Шундай тўқнашув бўладик, мағлуб бўлган Амру Лайснинг бутун бошли етмиш минг суворийси кочиб кетади. Бирор киши ярадор ҳам бўлмайди, тўққиз киши асир тушади. Шулар орасида Амру Лайс ҳам бор эди. Уларни Исмоилнинг олдига олиб бориб, қоровулларга топширишади Дунё ажойиботларидан шу ходиса ажиброқдир. Намози аср ўқилганидан сўнг Амру Лайс фаррошларидан бўлмиш бир кишининг кўзи унга тушиб, раҳми келиб, олдига боради. Амру унга дейди:

Шу кечаси мен билан қол, жуда ҳам ёлғизман.

- Кейин яна -кўшиб кўяди:

Бу одамлар олдига бирор-бир овқатдан дарак ҳам бўлмади, -ейишга бирор нарсанинг иложини қилсангчи, мен очман Фаррош бир ман гўшт топиб, аскарлардан вақтинчалик қозон сўраб олади. У ёкка, бу ёкка югуриб, тезак теради, кесаклардан ўчок қуради. Гўштни қозонга ташлаб, бироз туз топиб келишга кетади. Шу маҳал бир ит келиб, қозонга тумшугини тикиб, бир суякни тортиб олмокчи бўлади. Оғзи қуйиб, бошини кўтарганида қозоннинг халқаси бўйнига илиниб қолади, унинг иссиқлигига чидай олмаган ит қозонни ҳам кўтара қочади. Амру Лайс буни кўриб, қоровулларга дейди:

Ибрат олинлар, мен шундай одамманки, эрталаб -ошхонамда тўрт юз туя сўйилган эди, кечқурун эса бир ит овқатимни кўтариб қочаяпти.

Дейди: «Кунту асбаха амиран ва амсайа асиран», яъни .««Эрталаб амир эдим қечқурун асир бўлдим. Бу ҳол жаҳон ажойиботларидан биридир. Амру Лайс асир тушганида амир Исмоил ўз лашкари бошлиқларига ва буюқларига қараб дейди:

Бу галабани менга Аллох таоло берди ва шу неъматга Аллох -азза ва жалладан бошқа ҳеч қим қўл уролмайди. Сўнгра дейди:

Билиб қўйинлар, бу Амру Лайс бир буюқ ҳиммат эгаси, хотамтойдек сахий, қудратли, ишлари тадбирли, иродаси қучли, дастурхони очик кишидир. Менинг фикрим шундай унга зарар етказмасликка ҳаракат қиламан, токи у шу асирликдан ҳалос бўлсин.

Катталар: «Амирнинг фикри тўғри, нимаики маслаҳат бўлса, буюринг»,- деб жавоб бердилар.

Амру Лайсга одам юбориб: «Хотиржам бўл, мен йўлини топиб, жонингни халифадан сўраб оламан, - дейди. - Ҳатто, ҳамма ҳазинамга алмашиб бўлса ҳам сенинг жонингга бирор зарар етказдирмайман, қолган умрингни саломат (ва тинч) ўтказасан.

Амру Лайс буни эшитиб: «Мен биламан, бу асирликдан озод бўла олмайман, аммо сен Исмоилсан, бирор-бир ишонарли кишининг олдига юбор, айтадиган гапим бор, мендан

эшитиб сенга етказди», дейди. Уша киши кайтиб келиб, ундан эшитганларини амир Исмоилга гапириб беради. Тезда бир ишончли кишини юборади. Амру Лайс вакилга ушбун баён килади:

Сен Исмоилга бориб шундай дегин: «Мени сен маглуб килган эмассан, балки амир ал-муминин ўз яхши диёнати ва хислати билан хамда соф эътиқоди ва газаби билан маглуб килди. Ва бу мамлакатни Худойи таоло мендан олди ва сенга берди. Сен шу яхшиликка лойик ва сазоворсан, мен Худойи таолога итоат киламан ва сенга факат яхшилик тилайман. Сен бу мулкни энди олдинг, ammo хазина ва истизхор (озик овкат) инг йўк. Менда ва акамда ганжу хазиналар кўп, шуларнинг рўйхати менда эди ва хаммасини сенга такдим килдим, токи сен мустазахару кудратли бўлиб лашкарларни таъмин киларсан У хазиналар калитини хам Амир Исмоилга юборади. Ишончли вакил келиб эшитганларини айтиб бераркан, хазиналар рўйхатини амир Исмоил олдига кўяди. Амир Исмоил ўз яқинларига караб дейди:

Бу Амру Лайс зийраклигидан бошка доноларни хам домига тортмокчи бўлади.

Хазиналар рўйхатини олиб, уни ишончли вакил олдига ташлайди:

Бунини ўзига кайтар ва айт, шартани ва ўткир бўлганинг учун хамманинг бошидан сакраб ўтмокчисан. Оталаринг бир рўйгар (мисгар) бўлса, сенга ва акангга хазина каердан келарди. Сизларга у рўйгарчиликни ўргатди. Осмоний тасодиф туфайли мулкни зўравонлик билан олдингиз. Бу хазинаю дирхам ва динорларнинг хаммасини одамларга зулм килиб, нохак йўллар билан кўлга киритгансиз. Буларнинг бари қари кишилару гарибларнинг моли, етиму заифлар хакидир. Шуларнинг жавобини Худойи таоло олдида ўзларингиз беришингиз керак. Сен маккорсан ва шу зулмларни менинг бўйнимга кўймокчисан. Эрта киёматда сизлардан мол товонини сўрасалар, нимаики бўлса Исмоилга бердик ва ундан талаб килинглари, деб жавоб берасизлар. Менинг душман учун жавоб беришга токатим Диёнат ва Худодан кўркиб у хазинани кабул килмабди ва кайтариб Амру Лайсга берибди ва бундан магрур бўлмабди. Хозирги замон амирлари шундайки, харом динорларга парво килмайдилар, хакикатни беҳуда нарсага чиқарадилар, иш окибатини ўйламайдилар.

Исмоилда шундай одат бор экан: каттик совукли кунларда, кор ёки ёмгир ёгса хам ёлгиз ўзи майдонга чикиб, пешин намози вақтигача отга миниб турар экан ва айтарканки, бирор мазлум киши хожати бўлиб саройга келсаю, турар жойи бўлмаса, кор ва совукда бизни ичкарида кўрса, биз билан кўришиши кийин бўлади. Биз кутиб турганимизни кўрса, келиб ишини хал килиб, саломат кайтади.

Шунга ўхшаган хикоятларни айтиб бериб, авлодлар учун саклаб келганлар.

давоми бор